

POTREBA I ZNAČAJ UNAPREĐENJA KULTURE USMENOG I PISMENOG IZRAŽAVANJA I ULOGA MEDIJA

SAŽETAK: Kultura izražavanja ima veliku važnost u razvoju dečje pismenosti uopšte i zato se na njenom sprovođenju treba krenuti od samog početka školovanja. Zbog toga se u ovom radu istražuje značaj unapređenja kulture izražavanja pre svega na nivou nižeg osnovnoškolskog uzrasta, sa posebnim fokusom na uticaj medija na pismeno izražavanje i pismenost dece. Mediji, a pre svega novi mediji, zahtevaju razvijanje novih vrsta pismenosti, u čemu škola ne sme zaostajati, jer svaka komunikaciona tehnologija predstavlja ogledalo i izraz kulture u okviru koje je nastala, ali u isto vreme ona u sebi nosi klicu promene i preobražaja te kulture.

KLJUČNE REČI: pismeno izražavanje, komunikacija, mediji, pismenost

1. Uvod

Jezička pismenost je prva na listi ciljeva celokupnog procesa obrazovanja. Sistemom obrazovanja i vaspitanja obezbeđuje se sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.¹ Jezik i govor su neraskidivo povezani sa mišljenjem i njegovim razvojem.² Iako mišljenje može da bude nezavisno od jezika, jezik u velikoj meri pomaže tačnijem mišljenju i potpunijem doživljavanju sadržaja naše svesti.³ Kultura govora, kultura pismenog izražavanja i kultura čitanja danas preživljavaju svojevrstu krizu. Kriza je zahvatila sve segmente obrazovanja od osnovne škole do fakulteta. Učenički pismeni zadaci su sve kraći i sve nepismeniji, govor je osiromašen i smušen, pretrpan žargonizmima i tuđicama, a knjiga više nije „najbolji drug“ već omrznuti predmet i relikv prošlosti.⁴

Uvođenje učenika u usmeno i pismeno izražavanje mora ići postupno i sistematično. Nije dovoljno učenicima zadavati samo „naslove na koje učenici treba da odgovore sastavima – usmenim ili pismenim. Sada se učeniku mora pokazivati kako se pišu ili usmeno izlažu sastavci. Ispostavilo se da je pokazivanje vrlo složeno, teško, puno prepreka za koje ne

¹ (2003). Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS – Prosvetni pregled*, 62.

² Vigotski, L. (1983). *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.

³ Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.

⁴ Dorđević, M. (2013). *Književnost u znaku krize*. Beograd: Serbika.

postoje dobra teoretska rešenja“.⁵ Za unapređenje kulture izražavanja značajni su i mediji kao jedan od stubova na kojima počiva svako društvo, koji ima edukativnu, informativnu i zabavnu funkciju, a njihovim ostvarivanjem nastaje i neprekidno se menja veza između određenog društva i njegovog komunikacionog sistema. Masovni mediji zauzimaju značajno mesto u svakodnevnom životu, naročito dece, utičući posredno na formiranje njihovih stavova, uverenja, navika i vrednosnog sistema. Popularnost interneta, kao novog i sve prisutnijeg medija, iz dana u dan raste usled mogućnosti koje ovaj pruža na poljima zabave i socijalizacije. Mediji kao nosioci različitih oblika komunikacije nisu ostali imuni na razvoj novih komunikacionih tehnologija. Iako nove komunikacione tehnologije imaju snažan uticaj na ustanovljene oblike komunikacionih medija, prisiljavajući ih na promene, treba naglasiti da se mediji menjaju, prilagođavaju, ali ne i izumiru.⁶ Naprotiv, tokom evolucije komunikacionih medija vidljivo je da se radi o koegzistenciji i konvergenciji u smislu prihvatanja novih tehnoloških karakteristika.

Univerzalni recepti unapređenja izražavanja ne postoje, ali praksa je pokazala da je moguće naučiti decu lepom i pravilnom usmenom i pisanom izražavanju. Primenom istraživačko – inovativnog i dijagnostičko – korektivnog koncepta u razrednoj nastavi kulture izražavanja svaki učitelj može da postigne izuzetne rezultate u svom razredu.

2. Usmeno i pismeno izražavanje

Usmeno i pisano izražavanje je nemoguće odvojiti jedno od drugog. Oni se uslovljavaju i zavise jedno od drugog. Ipak, pisani jezik je složeniji od govornog, jer se u njemu mora sve izraziti rečima dok je govor potpomognut mimikom, visinom glasa, pauzama, gestikulacijom i sl. Reči u pisanom jeziku moraju biti tačno napisane, moraju biti raspoređene u gramatički tačan redosled i sl. Dalje, pisana komunikacija je apstraktnija i dete se ne može osloniti na situacione elemente koji mogu pomoću u sporazumevanju. Uvidom u rad učenika utvrđeno je da jedan deo učenika teško oblikuju svoju misao u pisanu reč i gramatički potpune i jasne relacije. Govor je samo jedan oblik jezika u kome se upotrebljavaju artikulisani zvuci i reči da bi se saopštile misli i osećanja. Razvoj govora je u stvari razvoj oblikovanja glasova, proces rašćenja koji polazi od nejasnih, neodređenih i

⁵ Ahmetbegović, M. (1971). Povezanost govornih i pisanih vježbi. *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika*, broj 4, 79-84, str. 80.

⁶ Fidler, R. (2004). *Mediamorphosis, Razumevanje novih medija*. Beograd: CLIO.

slučajno formiranih glasova do jasnih i kontrolisanih glasova.⁷ Pričanje kao vrsta izražavanja, uvek se mora učenicima pokazivati kao akt stvaralaštva i kao misaoni problem. Bez obzira da li se radi o stvarnim ili izmišljenim motivima, ličnim ili izazvanim uz pomoć slike, datih reči, rečenica, početka ili kraja priče, ono mora da ima notu ličnog, subjektivnog, novog, stvaralačkog i kreativnog u sebi. „Pričanje je samostalno ‘stvaranje’ logički osmišljenih ili fiktivnih slika, isečaka o životu, jezički skladno oblikovanih“.⁸ „Pričanje mora biti celovito – mora da ima svoj početak, tok i završetak“.⁹

Pisani jezik je složeniji od govornog, jer se u njemu mora sve izraziti rečima dok je govor pomognut mimikom, pauzama, i gestikulacijom. Reči u pisanom jeziku moraju biti tačno napisane, moraju biti raspoređene u sintaksički redosled. Napisano (tekst) je apstraktniji i dete se ne može osloniti na situacione elemente koji mogu pomoću u sporazumevanju. Praksa pokazuje da jedan deo učenika teško oblikuje svoju misao u pisanu reč i sintaksičku smisaonu celinu. Preovladava mišljenje da se poslednje generacije osnovaca ne školuju i vaspitavaju na jeziku književnoumetničkih dela već na jeziku medija, jeziku užih društvenih grupa gde dominira argo, jeziku društvenih mreža i SMS poruka u kojima ima i elemenata primitivnih pisama iz prošlosti i piktografije.

Sadržaji iz pravopisa u nastavnoj praksi su malo zastupljeni, a u završnim razredima nisu sistematizovani. Učenicima se u neposrednoj nastavi nudi malo primera čime se, ionako malim izborom u priručnicima, pravopisno znanje ne pretvara u pravopisnu naviku. Pregledanje i ispravljanje domaćih zadataka, zbog objektivnog nedosotatka vremena se obavlja povremeno i površno, a pravopis u učeničkim pismenim zadacima se tretira tradicionalistički po principu nije – nego. Nepismenost i nepoznavanje pravopisa kod učenika, ali i kod nastavnika više se ne smatra kategorijom koja diskredituje. Svest da je sramota biti nepismen danas je relativizirana i smatra se nekom vrstom nemara. Ono što učenici ispisuju u mejlovima i SMS porukama prenosi se i u njihove pismene zadatke. Medijsko forsiranje rđavog govora i glorifikovanje nepismenih, mucavih i smušenih predstavlja neku vrstu društvene zabave koja se brzo prenosi i na školsku populaciju.

---

⁷ Nešić, B. (2000). *Osnovi razvojne psihologije*. Jagodina: Učiteljski fakultet, str.141-144.

⁸ Radulović, Lj. (1978). Neki aspekti pričanja u nastavi kulture izražavanja (za razrednu nastavu). *Časopis za pedagoška pitanja „Naša škola“*, broj 7-8, 441-449., str. 442.

⁹ Lekić, Đ. (1997). *Metodika razredne nastave*. Beograd: JNIP „Prosvetni pregled“, str. 144.

3. Značaj pismenog izražavanja i njegovo unapređenje

Brborić¹⁰, na osnovu rezultata istraživanja o pravopisu srpskog jezika u nastavnoj praksi sa učenicima osnovne i srednje škole i sa studentima, zaključuje da se pravopisno, a samim tim i jezičko znanje učenika završava s osnovnom školom, kao i da razlika u poznavanju ortografske norme nije velika između srednjoškolaca i osnovaca. U srednjoj školi dolazi do zaboravljanja naučenog gradiva, pošto se u praksi ova jezička znanja ne obnavljaju i ne nadograđuju. Najznačajniji doprinos poboljšnju kulture govora i jezika mladih naraštaja svakako ima čitanje knjiga. Rezultati istraživanja govore da čak 50% učenika srednjih škola ne čita lektiru.¹¹ Umesto da čitaju knjige, učenici koriste druge medije, kao što je gledanje filmova snimljenih po motivima školske lektire, ili preuzimaju sa Interneta kraće tekstove već izvršenih analiza književnih dela. Pismena komunikacija mladih svodi se na slanje poruka putem Interneta i mobilnog telefona.

Praksa potvrđuje da se još u mlađim razredima počinje izbegavanje pisanih slova i prelazi na upotrebu štampanih. Nekad se to smatralo prvim znakom nepismenosti. Taj neobavezujući momenat prenosi se i na poštovanje ortografije, a rezultat je da mnogi učenici ubrzo zaboravljaju i kako se pišu pojedina slova ćirilskog pisma. Posle učenja drugog pisma zapaža se i pojava mešanja latinice i ćirilice.

Stil učeničkih pismenih zadataka u značajnom broju je veoma loš. Najveće manjkavosti ima u leksičkom području. Aktivni rečnik je siromašan pa se onda lako poseže za neodgovarajućim sinonimima ili se prelazi na smušeno i rogotatno opisivanje pojave ili radnje. Rečenica je obično duga, a kongruencija nepravilna. Ima i slučajeva kratke, skoro eliptične rečenice, što opet svedoči o evidentnom leksičkom siromaštvu.

Stilske rogotatnosti u većini slučajeva ukazuju da postoji raskorak između željenog i napisanog. Naravno, nije reč samo o pomanjkanju reči, već i o nepostojanju osećanja za relacije, nijanse i održavanje stilskog jedinstva. Pomanjkanje stilskih sredstava u takvim učeničkim zadacima ukazuje da su čitalačke navike takvih učenika neizgrađene i da je broj pročitanih knjiga u toku školske godine veoma mali. Svakako treba spomenuti i usvajanje postojećih obrazovnih standarda za srpski jezik koji bi trebalo da nastavnicima olakšaju vrednovanje postignuća učenika na različitim nivoima. Standardi nam koriste kao merni instrumenti pomoću kojih ćemo utvrditi šta je postignuto i u kolikoj meri. Oni su, pre svega,

¹⁰ Brborić, V. (2004). *Pravopis srpskog jezika u nastavnoj praksi*. Beograd: Filološki fakultet.

¹¹ Brborić, V. (2008). Šta čitaju naši srednjoškolci? *Predavanje na 49. Republičkom zimskom seminaru za nastavnike i profesore srpskog jezika i književnosti*. Beograd.

namenjeni nastavnicima, ali ne da bi propisali metodičke pristupe koje nastavnik treba da koristi već da bi mu pružili povratnu informaciju.

Pod pojmom pisanje obuhvatamo skup znanja, navika, veština i sposobnosti pravilnog grafičkog oblikovanja pisanih slova. Osnovna joj je funkcija izražavanje sopstvenih misli. Učenicima koji nemaju potrebnu sigurnost u ovom segmentu rada ili imaju problem sa pisanim izražavanjem (i čitanjem), škola postaje izvor neuspeha, frustracija i nezadovoljstva samim sobom. Da bi to izbegli ostaje obaveza da se učenicima pomogne da u pisanom izražavanju steknu sigurnost, samostalnost i samouverenost. Najefikasniji način je u individualnom pristupu svakom učeniku. U radu sa učenicima treba obratiti pažnju na učenikovu sposobnost pravilne upotrebe imenica, posebno razumevanje apstraktnih imenica; razumevanje i mogućnost upotrebe prideva i priloga (iako se ne obrađuju u petom razredu), kao i predloga; sposobnost pravilne upotrebe zamenica; mogućnost upotrebe izraza za odnose, veličinu, količinu, vreme, prostir; mogućnost upotrebe višeznačnih reči kao i homonima, sinonima, antonima; mogućnost upotrebe višeznačnih rečenica (poslovice, metafore); mogućnost razlikovanja važnih i manje važnih činjenica i ideja. Osnovne odlike pisanog izražavanja su: misli izražavati logičkim redom, sažeto i pravilno; pisati rečima koje najbolje izražavaju misao; proveriti značenje reči da bi se izbegla dvosmislenost; izbegavati opširna izlaganja.

Učenici u toku školske godine imaju veliki broj govornih i pismenih vežbi, domaćih zadataka u pisanom obliku, među kojima su često i sastavi različitih vrsta i oblika. Školski pismeni zadaci su „reprezentativni sastavi kojima u određenim periodima u toku školske godine hoćemo da vidimo kakve efekte daje ukupna nastava kulture izražavanja a posebno nastava pismenosti“.¹² Otuda školski pismeni zadaci imaju posebno mesto u ovoj nastavi – oni su reprezentanti učeničke pismenosti.

Simeon Marinković o pismenim zadacima kaže da „...bi trebalo da budu kruna sistematskog rada na razvijanju pismene kulture. Za uspešnost neophodno je obezbediti raznovrsne forme, raznovrsne teme, problemske i provokativne naslove, slobodu u razmišljanju, stilu i izrazu, kreativnu klimu koja treba da ohrabri učenike za smeliju misao i izraz“.¹³

„Pripremanje učenika za pisanje školskih pismenih zadataka teče u dva vida: u užem i u širem smislu. U užem smislu to su one aktivnosti koje neposrednije doprinose razvoju

---

¹² Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj, str. 616.

¹³ Marinković, S. (1995). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar, str. 128.

pismenosti, pa onda i kvalitetnijem pisanju školskih pismenih zadataka, a to su: sve jezičke vežbe, sve pravopisne vežbe i sve stilske vežbe, vežbe u komponovanju sastava i pisanje sastava u školi i kod kuće. Sve to učenika obučava kako treba pisati¹⁴. U širem smislu učenika za pisanje školskih pismenih zadataka priprema sve što se s njima radi u okviru nastave jezika i sve što se radi u okviru nastave književnosti: od jednog do drugog školskog pismenog zadatka, učenik stekne znatan kvantum jezičkog i stilskog znanja i s njim se obradi veći broj književnih dela, bilo onih koja se čitaju na času bilo onih običnijih koja se čitaju kod kuće. Zatim, njegovom duhovnom razvoju doprinosi nastava ostalih predmeta.

Sva vežbanja iz područja kulture jezičkog izražavanja „imaju i jedan vrlo značajan zajednički zadatak: osposobljavanje učenika za samostalno pismeno izražavanje koje se drugačije zove i slobodno, pošto učenik ima potpunu slobodu u njegovoj realizaciji (izbor teme, vreme pisanja, namena, i sl.). Jer, ako u toku prepričavanja, pričanja, opisivanja, izveštavanja i ostalih važnijih vežbanja shvati da su ti oblici jezičkog komuniciranja samo školska obaveza a ne i trajna navika i potreba, onda će njegova kultura govornog i pismenog izražavanja biti veštačka tvorevina od koje neke biti velike praktične koristi¹⁵. Ali, ako se on povremeno i postepeno i sam odlučuje da nešto napiše, to je pouzdan znak da je siguran u svoju jezičku moć da se valjano izrazi kad god se za to ukaže potreba.

Vrlo je važno da učenik nižeg osnovnoškolskog uzrasta shvati prednost planskog pristupa izradi pismenog sastava nad tzv. slobodnim, iako se u našoj nastavnoj praksi učitelj najčešće zadovoljava ovim drugim, za šta postoji samo delimično opravdanje (mlađi učenik ne može svestrano da sagleda neku pojavu, te mu izražavanje po planu nije i neophodno). Ako se češće planira redosled prepričavanja, pričanja, opisivanja i izveštavanja, učenik će i sam uvideti da je takav način saopštavanja sigurniji, sadržajniji, stilski doteraniji, racionalniji (iako se na prvi pogled čini da je za to potrebno više vremena), pa će uskoro steći naviku da sačini kompoziciju svoga izlaganja (i usmenog i naročito pisanog) pre nego što otpočne da izlaže, svejedno da li je ono školska obaveza ili lično opredeljenje.

Da bi se to i postiglo, potrebne su dobro organizovane vežbe na posebnim časovima, koje će u početku biti u svemu zajedničke, od posmatranja određene predmetnosti ili rasuđivanja o njoj, preko izrade sastava po planu, do čitanja i vrednovanja urađenog. Zato takva organizacija rada ima nekoliko etapa: uočavanje pojave i analize njene predmetnosti,

¹⁴ Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj, str. 616.

¹⁵ Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti za III i IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 175.

formulacija teme i određivanje njenih elemenata, prikupljanje tematske građe, izrada plana izlaganja, pisanje sastava.¹⁶

4. Uloga medija u razvoju dečje pismenosti

Masovni mediji pored nivoa informisanja imaju i mnogo važniji zadatak komunikacije. Tako su bliski savremenom čoveku da su gotovo nezamenljivi i kao takvi imaju odgovornost da u društvu doprinose opštem dobru. Svojom moći nisu samo objekat ili tehničko dostignuće nego aktivan subjekt u društvu. Ispitujući funkcije sredstava masovnih komunikacija, Harold Lasvel je još pre više od pola veka (1948) zaključio da se njihova najvažnija dejstva kreću u okviru kontrole ili nadgledanja sredine, zatim korelacije delova društva u odgovoru na okolinu, kao i prenošenja društvenog nasleđa – tradicije s jedne generacije na drugu. Vilbur Šram je to kraće odredio kao:¹⁷ 1. posmatrač, 2. forum i 3. učitelj, dok je Čarls Rajt¹⁸ tome dodao i četvrtu funkciju – zabavu.

U sferi posebnih istraživanja masmedija komunikologija obraća pažnju na analizu i funkcionisanje osnovnih medija: novine, radio, televizija i novi mediji. Za održavanje ravnoteže sistema moraju se zadovoljiti potrebe podsistema. Podsystemi (delovi sistema) mogu za stabilnost ukupnog sistema biti funkcionalni (pridonositi stabilnosti), disfunkcionalni (smanjivati stabilnost) ili irelevantni. Navodi se 11 oblasti u kojima mediji mogu pomoći u procesu nacionalnog razvoja kao:¹⁹ proširivanje horizonata, podizanje nivoa prohteva, doprinošenje (ali samo indirektno) promeni čvrsto usađenih stavova i dispozicija delovanja, fokusiranje pažnje (npr. na razvojne procese), punjenje interpersonalnih komunikacijskih kanala informacijama, davanje statusa, proširenje političkog dijaloga, sprovođenje socijalnih normi, formiranje novih željenih ukusa, promene slabije usađenih stavova i blaža modifikacija jače usađenih stavova, te znatan doprinos na svim područjima obrazovanja.

Deci je potrebno okruženje gde će samostalno i vođena od strane odraslih i vršnjaka, svoja iskustva koja samostalno stiču, sa i bez pedagoške intencije, strukturisati, uobličavati, graditi u nova znanja, logičke strukture i pojmove, razvijajući mentalna sredstava kojima će dalje sređivati i upotrebljavati svoja iskustva. Škola i vrtić su sigurno okruženje za te procese, u kojima opšti obrazovni ciljevi kojima se treba težiti postaju podsticanje dece da razviju

---

¹⁶ Ibid., str. 176.

¹⁷ Schramm, W. (1973). *Men, messages, and media: A look at human communication*. New York: Harper & Row, str. 261.

¹⁸ Wright, C. R. (1974). Functional analysis and mass communication revisited. U: Blumler, J. G., Katz, E. (ur.) *The Uses of Mass Communications*. Beverly Hills, CA: Sage.

¹⁹ Prema: Sapunar, M. (1998). *Razvitak novitologije*. Mostar: Mostariensia.

interes prema informatičko-komunikacionim tehnologijama, i istovremeno, kritičku svest i odgovoran odnos prema njima, što je bitnije od prenošenja činjenica i usvajanja sadržaja i njihovog pretvaranja u znanja. Pored toga, u informatičkom dobu, deca istražuju i stvaraju, razvijajući sposobnosti da razlikuju i razdvajaju ono što je stvarno, realistično i što je nemoguće u realnom životu, od onoga što pripada virtuelnom svetu.²⁰

Rezultati istraživanja u svetu i kod nas potvrđuju da je jedan od ključnih činilaca u formiranju psihološkog profila savremenih učenika televizijski i kompjuterski medij.²¹ Tranzicione promene koje su dovele do velike društvene i ekonomske krize, poremetile su postojeći aksiološki sistem i stvorile konfuziju na društvenoj lestvici vrednosti. Novi oblici kulture ugrozili su knjigu kao temeljni znak tradicionalne kulture, koja svojim većim delom počiva na njoj.²² U situaciji u kojoj su sve autentične vrednosti kulture i umetnosti zamenjene pseudovrednostima, postaje iluzorno govoriti o postojanju svesti o potrebi i značaju čitanja. Začetak svesti o ovoj potrebi je u porodici, ali se od trenutka polaska u školu ona sistematski razvija i podstiče tokom časova nastave književnosti. Na ovom uzrastu postavlja se osnov čitalačkih interesovanja i kultivisanje literarnog senzibiliteta mladih čitalaca što je istaknuto i u programskim dokumentima za prvi ciklus školovanja.

Dete treba da iskusi IKT kao sredstvo koje pruža ogromne mogućnosti da komunikaciju i skladištenje/deljenje informacija. U pravu dece da postanu kompetentni korisnici tehnologija stoji obaveza društva da im omogući uslove da razvijaju svoju kompjutersku pismenost. Kompjuterska pismenost na ranom uzrastu nosi određene specifičnosti, iako je u određivanju prošla isti put kao i kompjuterska pismenost odraslih. Najpre, doživljavana je kao tehnička veština ovladavanja i rukovanja mašinom, a potom je dobila šire značenje kao društvena praksa uz koju pojedinac postaje osvešten i razvija kritičko razumevanje o ulozi tehnologije u društvu i kulturi.

Kompjuterska pismenost male dece se razvija i pre nego što je dete usvojilo klasičnu pismenost, jer kompjutersko opismenjavanje nije vezano isključivo za obrazovne institucije, jer deca postaju kompetentni korisnici informaciono-komunikacione tehnologije i kompjutera mimo usmerenih i sistematizovanih aktivnosti organizovanih od strane odraslih koji su zaduženi za njihovo obrazovanje, kao što je to slučaj sa klasičnom pismošću.²³ Pošto

²⁰ Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I. (2003). Learning through ICT in Swedish early childhood education from a pedagogical perspective of quality. *Childhood Education Annual*, 79 (5), 276-282.

²¹ Kejić, B. (1998). Modaliteti korišćenja slobodnog vremena učenika. *Nastava i vaspitanje*, 47:2, 245-253.

²² Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja kompleksan pedagoški, kulturološki i opšt društveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka, str. 9.

²³ Pribišeš Beleslin, T. (2007). *Susretanje u elektronskom svetu: Deca, vaspitači, kompjuteri, vrtići*. Fakultet društvenih nauka, Banja Luka.

tehnologija koja je dostupna deci nije stvarana za decu, nejasna razdvajanja čine da deca stiču iskustva koja nisu njima primerena, niti mogu da se nose sa njima, što možemo prepoznati u obilju kompjuterskih igara sadržajno namenjena odraslima, a koje koriste deca, potpuno nezaštićena. Masovna i stihijna pismenost, pre formalnog opismenjavanja, raste onako kako se svest deteta o okruženju širi, imajući u vidu da su tehnologije zaronjene u svakodnevnicu savremenog deteta.

Rezultati istraživanja²⁴ su ukazali da kompjuterka iskustva uzrokuju određene efekte na ukupan razvoj, imajući u vidu fizički, socio-emocionalni, intelektualni status deteta, te razvijenost govora, sposobnosti komunikacije i stvaralaštva kod dece. Moguće je pretpostaviti da u slučaju primene kompjutera kod dece dolazi do „efekta količine“ upotrebe („dose effect“) na koji ukazuju Li i Etkins uočavajući trend vezanosti postignuća na testovima za merenje intelektualnog i fizičkog razvoja.²⁵

U prošlim vekovima, pismenost se odnosila na pisanu komunikaciju pre svega (na učenje pisanja i čitanja) i značila je razumevanje sadržaja i njegovu smislenu interpretaciju, slovima i rečima, na listu papira. O svetu koji nas okružuje i stvarima koje su se desile u prošlosti saznavalo se uglavnom putem pisane reči. Razvojem medija od publike su zahtevane uvek neke nove veštine. Tako je u vreme razvoja štampe bilo neophodno razviti sposobnost čitanja i pisanja, kako bi se razumeo sadržaj koji je tim medijem distribuiran. Pojavom televizije medijsko obrazovanje je u razmatranje unelo reprezentaciju i interpretaciju audiovizuelnog sadržaja, a koncept „pismenosti“ proširio se na sposobnost publike da primi, dekodira i interpretira audiovizuelne poruke. Danas, u svetu visokorazvijene tehnologije, pismenost se pre svega odnosi na „kompjutersku pismenost“, odnosno sposobnost da se u svetu multimedijalnih poruka saznaje, uči i interpretira svet tim novim multimedijalnim jezikom koji uključuje ne samo pisanu reč, govor, već i zvuk i sliku. Komunikacija u novim, interaktivnim, socijalno raznovrsnim i tehnološki konvergentnim medijima, se više ne odvija od jednog izvora prema mnoštvu primalaca. Otvorena je mogućnost mnogobrojnih povezivanja ljudi i sadržaja, stvaranja raznovrsnih kanala za kreiranje i razmenjivanje poruka. Ovakva komunikacija olakšava participaciju građana u demokratskim procesima, pa se od medijske pismenosti očekuje da korisnicima, u ovom slučaju deci, pomogne u razvijanju novih veština koje će im omogućiti da postanu

---

²⁴ Pribišev Beleslin, T. (2010). Rana kompjuterska pismenost: mogućnosti i rizici za razvoj i učenje djece predškolskog uzrasta. *Kako zaštititi djecu na internetu*. Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka.

²⁵ Li, X., Atkins, M.S. (2004). Early childhood computer experience and cognitive and motor development. *Pediatrics*, 113, 1715-1722.

„kompetentni korisnici“.²⁶ Medijska pismenost 21. veka podrazumeva razvijanje seta kulturnih i socijalnih veština, koje mladima omogućavaju da aktivno učestvuju u takozvanoj „participativnoj kulturi.“

Pronalazak štampe u 15. veku dalji je revolucionarni korak u umnožavanju i širenju informacija koji je doprineo pojavi časopisa, a kasnije i masovnih medija, štampe i džepne knjige. Pronalazak radija i televizije još više ubrzava ove procese, a pojava kompjutera nagovestila je dolazak tzv. informatičke, bespaprne civilizacije i izbacila na tržište elektronsku knjigu na CD-ROM-u.²⁷ Tradicionalna i elementarna pismenost očigledno je nedovoljna za uspešan i kvalitetan život u savremenom društvu informacija i znanja. Novi, prošireni koncept pismenosti obuhvata skup veština kakve su računarska, medijska, digitalna i informatička pismenost. Pod informatičkom pismošću se podrazumeva proces doživotnog učenja i uspešnog prilagođavanja dinamičkom okruženju informatičkih tehnologija. Važno je naglasiti da nova tehnologija (kompjuteri, elektronske knjige, kompakt-diskovi itd.) ne podrazumeva samo tehnički usavršena sredstva: ona nosi sa sobom nov način razmišljanja, nov način delovanja – što dovodi do preobražaja osećajnosti i inteligencije. Prelaženje iz usmenosti u pismenost, kao i iz jedne pismenosti u drugu (npr. informatičku) – nije samo tehnički korak nego i prelomna tačka u obrascima učenja i saznanja.

Kakve su posledice tranzicije od kulture knjige do kulture ekrana? Prema Svenu Birkercu, posledice su veoma zabrinjavajuće: fragmentarizacija prostora i vremena, gubitak pažnje i posvećenosti, nestrpljivost, brzina i površnost, nedostatak želje za sistematskim istraživanjem, gubljenje vere u pripovedanje, radikalni raskid sa tradicijom, odsustvo vizije, osiromašenje i erozija jezika, ukidanje privatnosti, totalna zavisnost od tehnologije.²⁸

Sonja Livingston²⁹ pravi podelu na tradicionalne pismenosti (pismenost u štampi, audiovizuelna pismenost, kritička pismenost, vizuelna pismenost, oralna/govorna pismenost, kulturna pismenost, socijalna pismenost) i nove pismenosti (kompjuterska pismenost, cyber pismenost, internet pismenost, network pismenost, digitalna pismenost, informaciona pismenost). Ovo prošireno shvatanje pojma pismenost obuhvata visokorazvijene veštine kritičkog i kreativnog mišljenja „znati kako identifikovati ključne koncepte, kako napraviti vezu između mnoštva ideja, kako postaviti važna pitanja, formulirati odgovor, identifikovati

²⁶ Buckingham, D. (2005). Constructing the „Media Competent“ Child: Media literacy and Regulatory Policy in the UK. *Medien Padagogik*, 1-14, str. 4.

²⁷ Božić, J. (1999). *Antropologija knjige i čitanja*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, str. 5.

²⁸ Birkerts, S. (1994). *The Gutenberg elegies: the fate of reading in an electronic age*. New York: Faber and Faber.

²⁹ Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7, 3–14, str. 4.

greške – što obezbeđuje kako intelektualnu slobodu tako i ostvarivanje pune građanske participacije u demokratskom društvu“.³⁰

Nove tehnologije se i dalje doživljavaju kao neprijatelji knjige. Učitelji, pedagozi i naučnici i dalje zastupaju tezu da je televizija neprijatelj čitanja, tvrdeći da ovaj okean nehijerarhizovanih informacija predstavlja suštu suprotnost sistematičnom znanju jer podstiče na ekransku strategiju percepcije koja se svodi na slučajan izbor hiperlinkova koji unedogled raslojavaju ponuđene sadržaje. Sledeći bezbrojne staze koje se račvaju, korisnik interneta na kraju će dobijene podatke uklopiti u amorfnu celinu kojoj manjka kontekst i sistem. Ovakva strategija smanjuje koncentraciju, ukida želju za usredsređenim čitanjem i navodi nas na ishitren zaključak da su novi mediji zapravo uništitelji klasične pismenosti. Čini se, ipak, da digitalne tehnologije samo menjaju definiciju pismenosti, kao što je, kako ćemo videti, za generacije rođene u novom tehnološkom okruženju sticanje znanja potpuno drugačije postulirano.

Naime, pripadnici generacije Gugl više razgledaju vizuelne sadržaje nego što čitaju tekstualne, ne poseduju kritičke i analitičke veštine za procenu informacija; nedovoljno upoznati sa digitalnim datotekama, arhivama i specijalizovanim sajtovima, radije pretražuju Gugl, uvek biraju prve rezultate sa liste pronađenih izvora. U potpunosti usvajaju digitalne formate, prednost daju sažetoj i skraćenoj informaciji, ne poštuju intelektualnu svojinu, citirajući izvore bez navođenja referenci, nesvesni da je plagiranje praksa koja se sankcioniše.

Došlo se do zaključka da informaciona pismenost nije povećana sa ovakvim pristupom novim tehnologijama; korisnici internet prepoznaju kao informaciono bogatstvo, ali su i dalje nesvesni činjenice da se ovaj medij neadekvatnim korišćenjem pretvara u nepregledno mnoštvo nefiltriranih informacija, te je upravo sto ga potreban vid filtriranja i nivelacije informacija kakav nude enciklopedije, udžbenici i ostala referentna literatura. Činjenica da ova generacija okreće leđa biblioteci kao fizičkom prostoru (mada ne i knjizi kao izvoru informacija, jer i dalje prepoznaju referentnu literaturu kao spasonosni sistem uređenih podataka) može se objasniti svojstvom brzog raslojavanja pažnje i gotovo kompulzivne potrebe da se više stvari radi istovremeno (pisanje imejl poruka, pregledanja društvenih mreža, elektronskih servisa i pretraživanja podataka). Sve se više osvedočujemo da je informaciona ponuda interneta tim vrednija što je kompetentnost istraživača viša: onima koji poseduju fundamentalna znanja i imaju moć analitičkog i kritičkog mišljenja internet daje mogućnost suptilnije ekspertize.

---

³⁰ (2008). *Literacy for the 21st Century, An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*. Edition 2. Media Kit, Center for Media Literacy.

U trenutnoj diskusiji o mogućoj vrednosti obrazovanja raspravlja se i o naročitim kvalitetima umreženih, hipertekstualnih pristupa znanju: oni mogu da pospeše samoorganizovano učenje, omogućavaju korak od podučavanja ka učenju, nastavnika pretvaraju u pratioca učenja, povećavaju motivaciju za učenje, stvaraju nove kompetencije, dozvoljavaju putem tzv. „linkova“ veliki broj kombinacija najrazličitijih informacija itd. Kao šanse novih digitalnih medija navodimo sledeće: oni mogu biti oruđa, pomoću kojih će se u rutinskoj formi obrađivati tradicionalni zadaci (npr. obrada teksta). Ali oni ujedno mogu biti korišteni i kao tutori za učenje, tako što će se ponuditi znanje koje je pripremljeno na multimedijalni način (npr. u školi ili na fakultetu). Zatim postoje potpuno nove mogućnosti za komunikaciju putem umrežavanja na svetskom nivou, pri čemu se s jedne strane putem interneta dobijaju informacije, a s druge strane se sopstvene informacije mogu staviti na raspolaganje zainteresovanim osobama i moguća je njihova razmena. Ali šansa koja utire put ka budućnosti leži pre svega u mogućnosti da se simuliraju stvarnost, kompleksne uzajamne veze, veštački, konstruisani svetovi koji inače ne bi bili dostupni saznanju.

5. Zaključak

Uspešno ovladavanje čitanjem i pisanjem nameće se kao osnovni obrazovni zadatak škole, pismenost je instrument u stalnoj upotrebi tokom života. Od najranijih dana deci treba aranžirati sredinu podsticajnu za razvoj govora i pismenosti - svaku aktivnost vezanu za dete važno je prevoditi u govornu, okružiti dete pisanim produktima govora, papirom, bojama, olovkama. Takođe važno je deci ukazivati na pisane poruke i vezu pisane i izgovorene reči - putem knjiga, oglasnih tabli, etiketa, firmi na prodavnicama i sl.

Sva vežbanja iz područja kulture jezičkog izražavanja „imaju i jedan vrlo značajan zajednički zadatak: osposobljavanje učenika za samostalno pismeno izražavanje koje se drugačije zove i slobodno, pošto učenik ima potpunu slobodu u njegovoj realizaciji (izbor teme, vreme pisanja, namena, i sl.). Jer, ako u toku prepričavanja, pričanja, opisivanja, izveštavanja i ostalih važnijih vežbanja shvati da su ti oblici jezičkog komuniciranja samo školska obaveza a ne i trajna navika i potreba, onda će njegova kultura govornog i pismenog izražavanja biti veštačka tvorevina od koje neke biti velike praktične koristi“.³¹

Potencijali novih medija ogledaju se u principu u njihovom kulturnom značaju i njihovoj opšteobrazovnoj vrednosti. Ako se bavljenje digitalnim medijima u obrazovanju ne

---

³¹ Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti za III i IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 175.

svede na medijsko-didaktička pitanja – i time u užem smislu na mogućnosti poboljšanja procesa učenja – onda će na videlo dospeti drugi zadaci, koji se odnose na promene izražene pojmom „digitalne kulture“. Digitalni mediji stvaraju nove uslove samorazumevanja i razumevanja sveta i deca i omladina ih koriste naročito u procesu neformalnog učenja. O ovom obliku sticanja znanja i mogućnostima da se on poveže sa institucionalizovanim procesima učenja do sada se malo zna. Bavljenje digitalnim medijima trebalo bi zato da uđe u obrazovnu svakodnevicu i da za osnov ima razumevanje korelacije između kulture i tehnike.

LITERATURA

- [1] Ahmetbegović, M. (1971). Povezanost govornih i pisanih vježbi. *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika*, broj 4, 79-84.
- [2] Birkerts, S. (1994). *The Gutenberg elegies: the fate of reading in an electronic age*. New York: Faber and Faber.
- [3] Božić, J. (1999). *Antropologija knjige i čitanja*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije.
- [4] Brborić, V. (2004). *Pravopis srpskog jezika u nastavnoj praksi*. Beograd: Filološki fakultet.
- [4] Brborić, V. (2008). Šta čitaju naši srednjoškolci? *Predavanje na 49. Republičkom zimskom seminaru za nastavnike i profesore srpskog jezika i književnosti*. Beograd.
- [5] Buckingham, D. (2005). Constructing the „Media Competent“ Child: Media literacy and Regulatory Policy in the UK. *Medien Padagogik*, 1-14.
- [6] Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.
- [7] Đorđević, M. (2013). *Književnost u znaku krize*. Beograd: Srbika.
- [8] Fidler, R. (2004). *Mediamorphosis, Razumevanje novih medija*. Beograd: CLIO.
- [9] Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.
- [10] Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja kompleksan pedagoški, kulturološki i opšt društveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka.
- [11] Kejić, B. (1998). Modaliteti korišćenja slobodnog vremena učenika. *Nastava i vaspitanje*, 47:2, 245-253.
- [12] Lekić, Đ. (1997). *Metodika razredne nastave*. Beograd: JNIP „Prosvetni pregled“.
- [13] Li, X., Atkins, M.S. (2004). Early childhood computer experience and cognitive and motor development. *Pediatrics*, 113, 1715-1722.
- [14] Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7, 3–14.
- [15] Marinković, S. (1995). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar.
- [16] Nešić, B. (2000). *Osnovi razvojne psihologije*. Jagodina: Učiteljski fakultet.

- [17] PribišeV Beleslin, T. (2007). *Susretanje u elektronskom svetu: Deca, vaspitači, kompjuteri, vrtići*. Fakultet društvenih nauka, Banja Luka.
- [18] PribišeV Beleslin, T. (2010). Rana kompjuterska pismenost: mogućnosti i rizici za razvoj i učenje djece predškolskog uzrasta. *Kako zaštititi djecu na internetu*. Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka.
- [18] Radulović, Lj. (1978). Neki aspekti pričanja u nastavi kulture izražavanja (za razrednu nastavu). *Časopis za pedagoška pitanja „Naša škola“*, broj 7-8, 441-449.
- [19] Sapunar, M. (1998). *Razvitak novitologije*. Mostar: Mostariensia.
- [20] Schramm, W. (1973). *Men, messages, and media: A look at human communication*. New York: Harper & Row.
- [21] Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I. (2003). Learning through ICT in Swedish early childhood education from a pedagogical perspective of quality. *Childhood Education Annual*, 79 (5), 276-282.
- [22] Vigotski, L. (1983). *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.
- [23] Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti za III i IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- [24] Wright, C. R. (1974). Functional analysis and mass communication revisited. U: Blumler, J. G., Katz, E. (ur.) *The Uses of Mass Communications*. Beverly Hills, CA: Sage.
- [25] (2003). Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS – Prosvetni pregled*, 62.
- [26] (2008). *Literacy for the 21st Century, An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*. Edition 2. Media Kit, Center for Media Literacy.

Valentina Krtolica

THE NEED AND IMPORTANCE OF ENHANCING ORAL AND WRITTEN EXPRESSION CULTURE AND THE ROLE OF THE MEDIA

Summary

The expression culture has great importance in the development of children's literacy in general and therefore its implementation should start from the very beginning of their education. Therefore, this paper explores the importance of promoting the expression culture primarily at the level of lower elementary school age, with special focus on the impact of media on written expression. The media, especially new media, require the development of new forms of literacy, in which school should not lag behind, because every communication technology represents a mirror and an expression of the culture in which it is created, but at the same time it contains the seeds of change and transformation of that culture.

Key words: written expression, communication, media, literacy